

gatinov in ker nas uči izkušnja, da se nobena misel, ki odpravlja ukoreninjene ustanove, ne uveljavi brez boja.

V Rusiji so popolnoma drugačne družbene razmere, ker živé prebivalci istega kraja in iste obrti brez posredovalcev v gospodarski skupnosti — v „arteli“, ki obsega izdelovanje in uživanje dobrin. Enako je pri poljedelstvu, ko je občina lastnica zemlje, da odkazuje posameznim kmetom kose zemljišča za določeno dobo in se po nekaj letih vrši nova delitev.

Načelo, da je zemlja občinska last, ne nasprotuje prizadevanju posameznika, da se uveljavi. Nagonsko čuti ruski kmet nevarnosti, ki preté zasebni lasti malega posestva od kapitalista; zato se drži skupne posesti in se upira, da bi se zemljišče razdelilo v osebno last posameznikov. Pri drugih Slovanih: Čehih, Slovencih in Poljaki je nemško zasebstvo, posebno dedno pravo že zdavnaj uničilo skupno gospodarstvo; toda pri Hrvatih in Srbih se je ohranilo združno življenje, ki nalikuje ruskemu občinskemu. Ta narodna gospodarska skupnost se mora varovati in napredovati po ljudskih, poljedelskih in obrtnih šolah, da nastanejo tudi skupne obrtne delavnice. Posameznika naganja, ako je razumen, lastna korist, da spozna vrednost skupnega gospodarstva. Čut družnosti je bil vedno pomemben činitelj, ki je ustanavljal države in jih vzdržuje, kakor izpodbuja na drugi strani k delavnosti pravo pojmovanje lastne koristi. To dejstvo nam potrjujejo ruske „arteli“, ki brez podjetništva vodijo skupno delo svojih udov.

(Konec sledi.)

Vebrov veljavnostni dokaz za praistinitost Boga

Dr. Alfred Šerko

V drugem poglavju svoje Knjige o Bogu razpravlja Veber o „veljavnosti“, ki mu je poleg „istinitosti“ posebna činjenica sveta in življenja in izvede s pomočjo analize tega pojma svoj drugi „dokaz“ za istinitost Boga.

Dočim se vse istinito nujno javlja v času, je veljavnost brezčasna. Istiniti pojavi utegnejo postati neistiniti in narobe. Dejanski vročini sledi dejanski mraz, veselo razpoloženje se menjava z bridko otožnostjo, zdravje z boleznijo itd. „Vsako tako prehajanje istinitosti v neistinitost ali neistinitosti v istinitost imenujemo tudi spreminjanje, vsako spreminjanje pa je neobhodno časovno. Torej mora biti vse, kar naj bo v ožjem pomenu besede istinito ali neistinito, obenem časovno določeno. Pri veljavnosti ni potrebe po takem dokazu. Da je rdeča barva različna od bele, da je celota večja nego del, da je 2×2 štiri itd., vse to velja ne glede na čas in katerokoli spremembo.

Pa tudi sicer se veljavnost razlikuje od istinitosti. Dočim ima istinitost samó vsebino, moramo na vsaki veljavnosti razlikovati dve posebni činjenici: vsebino in torišče. „Vzemimo primer veljavne razlike med belo in črno

barvo. To celoto označujejo očitvidno tri strani: bela in črna barva, — razlika med belo in črno barvo in — veljavnost te razlike“.

„Razlika med belo in črno barvo je ona činjenica v naši trojici, ki velja, — bela in črna barva pa ono, za kar ta razlika velja.“ Veljavnost ima v našem primeru v ‚razliki‘ svojo vsebino, v ‚beli in črni barvi‘ pa svoje torišče. Ker pa je veljavnost neobhodno veljavnost nečesa (n. pr. razlike) za kaj (n. pr. za barve), „je vsaka veljavnost po svojem sestavnem bistvu neobhodno še veljavnost za koga.“ Torišče vsake veljavnosti je torej prav za prav dvojno, po eni strani obsega vse to, za kar velja, na drugi strani pa onega, za katerega kaj velja. Subjekt, za katerega kaj velja, imenuje Veber „poprišče“ veljavnosti. Istinitost in veljavnost se pa razlikujeta tudi v dušeslovnem pogledu. „Je to razlika v posebni trpnosti vsakega pravega istinitostnega predstavljanja in v posebni dejavnosti veljavnostnega“. „Ko vidimo skalo z odprtimi očmi ali se je dotaknemo z lastnimi rokami, si jo istinitostno predstavljamo. Vsakemu takemu predstavljanju pa gre še ta posebni značaj, da nas dela že v zgolj dušeslovnem pogledu popolnoma zavisne od tega, kar si tako predstavljamo.“ „Povsem drugačen pa je naš položaj tedaj, ko se nam prikazuje kaj v luči veljavnosti ali neveljavnosti. Vsako tako prikazovanje spremlja namreč in to zopet že v zgolj dušeslovnem pogledu še poseben značaj neke ‚notranje nujnosti‘ ali ‚razvidnosti‘. Ko ugotavljamo n. pr. veljavnost razlike med belo in črno barvo, ne vemo samo tega, da ta razlika velja, temveč vemo še to, da neobhodno velja in da je že vnaprej izključen primer, ko bi ta razlika nehala veljati. Dušeslovno se to pravi, da se nam veljavnost tu ne prikazuje kot nekaj od zunaj vsiljenega, pač pa kot nekaj takega, do česar smo se ‚sami‘ dokopali in kar smo v tem smislu tudi ‚sami‘ spoznali.“ Sicer je pa tudi o veljavnosti reči, kar velja za istinitost, namreč, da si je ne moremo predočevati, pač pa jo samo lahko pogodimo ali zgrešimo. Kakor vse istinitostno je namreč tudi vse naše veljavnostno predstavljanje še v ožjem pomenu besede ‚upravičeno‘ ali ‚neupravičeno‘: ‚resnično‘ ali ‚zmotno‘. Tudi tu namreč vprašanja, ali si kaj predstavljamo z videzom veljavnosti, nikakor ne smemo zamenjati z bistveno drugačnim vprašanjem, ali temu, kar si tako predstavljamo, ta videz tudi dejanski gre. Resničnost veljavnostnega predstavljanja je odvisna samo od ‚veljavnosti“ tega, kar si predstavljamo. N. pr. dejstvo, da je celota večja nego del, ne velja zato in toliko, ker in kolikor si to dejstvo veljavnostno predstavljamo, temveč reči moramo vprav narobe, namreč, da si to dejstvo zato in toliko veljavnostno predstavljamo, ker in kolikor pač že samo velja.“ Po eni strani spremlja naše spoznanje, da je celota večja nego del, prejasna zavest, da je to spoznanje neposredni ‚čin‘ naše lastne razumnosti, na drugi strani pa je vprav tako spoznanje nerazdružno spojeno z nasprotno in vendar enako prejasno zavestjo, da takó in samo takó tudi moramo misliti. To pa pove, da je naše veljavnostno predstavljanje takorekoč obojno, dejavno in trpno. Dejavno je, kolikor ga spremlja zavest, da pristojno veljavnost ‚sami‘ odkrivamo, trpno pa je, kolikor ga spremlja zavest, da smo od te veljavnosti tudi sami zavisni.

Po teh ugotovitvah preide Veber k podrobnejšemu pretresu veljavnosti same in njene vsebine, to je k pretresu razmerja veljavnosti do veljavnega. Kakor je treba razlikovati med istinitostjo in istinitim, tako je tudi razlikovati med veljavnostjo in veljavnim.

Kaj pa je veljavnost sama na sebi in iz česa v danem primeru izvira? „Kakor hitro jo skušamo motriti samo, to je brez ozira na to, kar se nam prikazuje kot veljavno, nam zdrkne v prazen nič“. „Kaj ti ostane od veljavnosti razlike med belo in črno barvo, ako si to razliko samo misliš?“ Nič. Ne velja pa to tudi narobe. Lahko si veljavne ali neveljavne prikazni same predstavljamo, ne da bi morali misliti na njih veljavnost in neveljavnost. Imamo posebno domišljijo, ki nam pomaga, da si vsebine veljavnosti ne glede na njih veljavnost ali neveljavnost prav dobro predočujemo. Vsako tako neposredno dožemanje same veljavnosti (ali neveljavnosti) pa je že vnaprej izključeno in vsak, ki naj dožema veljavnost, mora obenem — pa najsi še tako blede — dojeti to, čemur ta veljavnost gre ali čemur jo vsaj on pripisuje. Vse, kar velja ali ne velja ima lastno naravo, ki jo lahko v polni meri dojamemo, četudi vprašanje veljavnosti ali neveljavnosti docela prezremo; veljavnost (neveljavnost) pa take lastne narave nima, oziroma jo v trenutku izgubi, kakor hitro bi jo skušali motriti samo in ne glede na to, čemur gre.“

Pa tudi če skušamo enakomerno motriti oboje, veljavnost in veljavno, to je, ako veljavnosti tudi v samih mislih ne ločimo od tega, čemur gre, se pojavijo enake nove težave. Vzemimo veljavnost kake enačbe. Vsaka enačba ima svoja določila ali svoje lastnosti, „ki ji dajejo njeno posebnost in jo ločijo od drugih enačb pa tudi od odnosov, ki sploh niso nikake „enačbe“. Ali je pa tudi veljavnost enačbe tako posebno določilo, taka posebna lastnost enačbe? Očividno ne. Naj si enačbo še tako točno ogledamo in jo z vseh strani preiščemo, bo ves naš trud zaman, dokler bi iskali v veljavnosti kaj takega, kar bi enačbo tako označevalo, kakor jo pač ožančuje njena matematična „oblika“, njeni členi, njen vsebinski obseg itd. To bistvo enačbe sestavljajo najrazličnejše posamezne činjenice, ali nikakor ne moremo reči, da bi enačbo enako sestavljala še posebna veljavnostna činjenica.“ „Kdo si more razen enačbe, ki jo smatra za veljavno, zamisliti še drugo enačbo, ki bi bila prvi, veljavni enačbi popolnoma enaka, ki pa naj bi bila vendar „druga“, neveljavna enačba? Seveda razlikujemo med veljavnimi in neveljavnimi enačbami ali drugačnimi odnosi, toda ta razlika je zopet čisto notranja „veljavnostna“ razlika, a nobena razlika veljavnega in neveljavnega samega.“

Kaj sledi iz vsega tega? „Tu je možna samo ena odločitev, pa najsi bi se zdela marsikomu še tako težka: neposredno ali samo še z vidika veljavnega motrena veljavnost je sestavno prazna ali sestavno ničnostna činjenica.“

Pa tudi prehod od vsebine do torišča veljavnosti nam nič ne koristi, da dobimo tisti odnos, ki ga neobhodno moramo dobiti, ako naj veljavnost ne ostane vsebinsko prazna činjenica. Ne to, kar velja, ne to, za kar karkoli velja, ne dá veljavnosti tega, kar na njej iščemo. Zato bi nam vprav v ta namen tudi prehod od veljavnega do veljavnega prav nič ne koristil. Tak prehod nam pove le to, da utegne biti veljavnost še dvojje: pogoj za drugo veljavnost (razlog) in po drugi veljavnosti pogojena veljavnost (posledica). Nam pa gre za razmerje veljavnosti do veljavnega. Pri tem razmerju moramo zapustiti oboje, veljavnost in veljavno, in sicer na vsej črti in načelno preiti

od veljavnosti in veljavnega k tistemu, ki se mu kaj kot veljavno prikazuje ali dozdeva, torej od veljavnosti do poprišča veljavnosti. „V tem smislu bi pa bilo bistvo veljavnosti samo v posebnem odnosu tega, kar naj velja, do onega, ki se mu kaj kot veljavno prikazuje, veljavnost bi prenehala biti vsebinsko prazna činjenica in njeno stvarno bistvo bi bilo dano vprav z našim veljavnostnim predstavljanjem.

Pa tudi to ne drži. Vsi izkustveno dani subjekti so namreč do veljavnosti — kakor smo čuli — v razmerju načelne zavisnosti. „Ti subjekti veljavnost, in tudi to samó v najboljšem primeru, pač dojemajo, je pa ni kakor ne ustvarjajo“. „Ni veljavnost posledica veljavnostnega predstavljanja, pač pa je veljavnostno predstavljanje edina naravna posledica veljavnosti.“ Človeško veljavnostno predstavljanje pristojno veljavnost samó zadene ali pa zgreši. Zato nam ne preostane drugega — če nam naj veljavnost ne izgine v prazen nič — kakor „prehod k prav posebnem subjektu, ki se tudi glede na razmerje do veljavnosti in veljavnega nepremakljivo razlikuje od vseh izkustveno danih subjektov. Je to prehod k edinstvenemu nadizkustvenemu subjektu, ki je tudi do veljavnosti in veljavnega v razmerju načelne nezavisnosti in ki, delovno motren, potem takem tudi v veljavnostnem pomenu besede zares ustvarja. In tudi s tega vidika lahko govorimo o tem edinstvenem subjektu seveda samo v razmerju do vseh izkustveno danih subjektov. O teh subjektih velja oboje: da se jim pojavi kot veljavni ali neveljavni prikazujejo in da je to prikazovanje posebej še upravičeno ali neupravičeno. O našem nadizkustvenem subjektu pa bo treba reči, da je njegovo „veljavnostno“ ali tudi „neveljavnostno prikazovanje“ že načelno izven vsake posebne upravičenosti in neupravičenosti. Samo takó namreč lahko zopet rečemo, da je na tej edinstveni točki tudi veljavnost ali neveljavnost sama dana že s pristojnim veljavnostnim prikazovanjem. Samó tako edinstveno prikazovanje pristojno veljavnost kratkoma stori in ni do nje v razmerju, da bi jo le „zadelo“ ali tudi „zgrešilo“. „In kako naj posebni nadizkustveni subjekt takega enako edinstvenega veljavnostnega prikazovanja zopet drugače nazivam nego Boga“.

* * *

Vebrov veljavnostni dokaz za praistinitost Boga je, kakor iz predstojećih izvajanj razvidno, iste logične strukture kakor istinitostni. Kakor razpade za Vebra svet in življenje v dve polovici, izmed katerih tvori prvo svet in življenje, ki dejanski je, drugo pa svet in življenje, ki ga dejanski ni, tako je tudi veljavnost „še dvojna, veljavnost v ožjem pomenu besede in neveljavnost.“ S tem pa Veber že stoji pred problemom, kaj je ono, kar stori neveljavno prikazen veljavno, kaj je prav za prav tisto, loči veljavne prikazni od neveljavnih.

Kakorkoli skuša ugotoviti bistvo veljavnosti kot posebno činjenico poleg veljavnega, vedno se mu razblini v „prazen nič“. Kakor hitro odmisli od veljavnosti ono, kar naj bo veljavno, mu izgine tudi veljavnost v megli. Namesto pa, da bi se vprašal, ali je res veljavnost nekaj, kar mora pristopiti h kakemu pojavu (fenomenu), da postane veljaven, vztraja pri svoji tezi in išče izhoda iz logične zagate v vertikalni smeri, ki vodi do Boga. Bog mora biti, ker bi sicer veljavnost visela kot prazen nič v zraku. Prazen nič pa ve-

ljavnost ne more biti, saj temelji na njej vse življenje in vsa apriorna, teoretična znanost. „Kje bi se znašli vsi“ — se sprašuje Veber — „ako bi dejanski prezirali vse neštete odnose, ki jih imamo za brezčasno veljavne? Nemogoč bi bil zemljemerec, ki bi vseskozi delal proti veljavnim načelom zemljemerstva, pa tudi trgovec, ki bi mu bila deveta briga dejanska veljavnost računstva.“ Pa oglejmo si premise dokaza od bliže.

Veber razlikuje v primeru „veljavne razlike“ med belo in črno barvo troje: 1. belo in črno barvo — 2. razliko med njima in — 3. veljavnost te razlike. Zakaj to? Zato, ker dopušča tudi neveljavne razlike, enačbe in druge odnose.

Prizadeval sem si resno doumeti Vebra, kaj si prav za prav predstavlja pod „neveljavno“ razliko, enačbo itd. pa nisem doumel. Za me je neveljavna razlika tisti „prazni nič“, katerega se Veber tako strašno boji, da beži pred njim pod božje okrilje. Meni se zdi povsem naravno, da razlika med dvema barvama, ki se razlikujeta, ne more biti drugačna kakor veljavna. Razlika je, ali je ni. Če je, je eo ipso veljavna, če je pa ni, potem sta barvi enaki, in je njih enakost veljavna. „Neveljavna enakost“ dveh barv, ki sta različni, je besedna igra, kakor je golo igranje s besedami reči, da je nedejanska vročina dejanski mrz in nedejanski mrz dejanska vročina.

Vse, kar je — vsak fenomen — je istinit, veljaven, ali kakorkoli ga hočemo že imenovati. Razlika med belo in črno barvo je kot fenomen pristna, pozitivna, veljavna, resnična, zanesljiva... Samo kar ni fenomen, ampak samo vsebina moje predstave v domišljiji, je lahko neveljavno, neistinito, neresnično... in je neveljavno tedaj, kadar se ne strinja s fenomenom, katerega misli. Kdor trdi, da sta bela in črna barva enaki, se moti. Njegova trditev ima neveljavno vsebino. Da postane ta vsebina veljavna ni potrebna nobena posebna „veljavnost“, ki ima svoj izvor v Bogu in ki se neveljavni vsebini nekako prisilini. Potrebno je le, da se tako trditev opusti, odnosno izpremeni, tako, da je v skladu s pristojnim fenomenom.

Osnovna napaka Vebrovih izvajanj je vzporejanje predstav in zaznav. Od tod tudi njegova zmota, da je naše istinitostno odnosno neistinitostno predstavljanje trpno, veljavnostno pa trpno in dejavno obenem. Vsako predstavljanje je dejavno. Ako si predstavljam zlato goro, Triglav, razliko med dvema barvama ali kaj drugega, sem pri tem aktiven, dejaven. Svojo predstavo lahko poljubno opuščam ali izpreminjam. Povsem trpen sem samo v svojih zaznavah.

Zapeljan po ekvivokciji izraza „predstava“, ki pomeni pri njem enkrat „zaznavo“, drugič pa „pravo predstavo“, spregleda Veber fundamentalno razliko med obema in vidi tudi v vsebinah predstav v istem smislu fenomene — ki jih predstave subjektu prikazujejo ali predočujejo — kakor so fenomeni vsebine naših zunanjih in notranjih zaznav in zapade zmoti, ko misli, da so tudi fenomeni sámi lahko veljavni ali pa tudi neveljavni. Neistiniti, neveljavni fenomeni so zgolj fikcija. Neveljavnih fenomenov sploh ni in odpade radi tega vsaka nujnost iskanja bistva razlike med veljavnimi in neveljavnimi fenomeni. Česar sploh ni, se ne more od ničesar razločevati. S tem pa odpade tudi vsaka nujnost Boga kot praznora vsake istinitosti in veljavnosti.